

DE GELUKSMONITOR KOMT ERAAN

Voelt u zich op straat onveilig? Het is een van de duidelijkste uitingen van de zorg die de staat voor de gevoelens van haar burgers heeft. Formeel gaat het Rijk niet over het gevoel van zijn onderdanen, maar de overheid lijkt dichterbij te komen. Sedert de introductie van de bekommernis om het onveiligheidsgevoel in de jaren tachtig in de grote steden en sedert 1991 in de politiemonitor, lijkt de overheid zich op een vernieuwende manier bezig te houden met het gevoel van haar burgers. De geluksmonitor komt eraan.

Alleen in IJsland is er meer geluk

Veel zal men het woord geluk niet tegenkomen in beleidsnotities. De handzamere term welzijn wordt meest gekozen. De term welzijn heeft bovendien ook nog een morele lading, want wel zijn is immers ook goed zijn.

Aan het einde van de twintigste eeuw wordt het lokaal welzijnsbeleid nieuw leven ingeblazen en dient sociale

uitsluiting bestreden te worden — zo is de boodschap uit de Armoedenota van minister Melkert. En leefbaarheid is — tezamen met integrale veiligheid — een topic van de eerste orde.

In het gemeentelijk jargon gaat het vooral om een goede en veilige woonomgeving met een goede woning. Straatfeesten subsidiëren om integraal veiligheidsbeleid te bevorderen, zoals de toenmalige burgemeester van Culemborg, Mieke Bloemendaal, aanraadde, is een uiting van gemeentelijk beleid op dat vlak. En een straatfeest lijkt dan ook

Tabel 1: Bij maatschappelijk welzijn is er eigenlijk geen goed woord voor de inputvariant. De maatschappelijke output is onder meer 'leefbaarheid'. Voor het individu is dat weer input.

Het schema van Ruut Veenhoven

verbeeld te worden op de affiche voor de Driedaagse van de lokale democratie, waar oudere dames een dansje maken in de buitenlucht.

Onderzoek

In het onderzoek naar de kwaliteit van leven, dat internationaal al sedert het einde van de Tweede Wereldoorlog wordt gedaan, wordt onder leefbaarheid meer verstaan dan in de gemeente: bestaanszekerheid, vrijheid, gelijkheid, cultureel klimaat, sociaal klimaat, bevolkingsdruk en moderniteit zijn de aspecten die ermee te maken hebben. Dat soort zaken wordt gemeten met indexen, zoals de Human Development Index van de Verenigde Naties.

In zijn oratie, getiteld 'Leefbaarheid van landen', heeft Nederlands gelukshoogleraar Ruut

Veenhoven, werkzaam aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam en de Rijksuniversiteit Utrecht, een andere methode voorgesteld. Hij meet leefbaarheid niet af aan wat een samenleving biedt aan voorwaarden, maar aan wat er

*'Het effect van
werk op geluk
is niet
verpletterend'*

uitkomt aan gelukkige levensjaren.

Op dat punt is er weinig mis met Nederland. De Nederlanders hebben vele aandelen in het geluk. In een vergelijking met eens groot aantal landen scoort Nederland een

8 als het om geluk gaat. Alleen in IJsland is er meer geluk.

Arme landen scoren laag, waarmee het fabeltje dat mensen in ontwikkelingslanden op hun manier ook gelukkig zijn, meteen uit de wereld is.

Geluk wordt gemeten door mensen te vragen of ze zich gelukkig voelen en door te vragen of ze tevreden zijn met hun bestaan. De eerste vraag heeft betrekking op hun geluksgevoel, de tweede geeft aan of ze, kijkend naar hun leven, vinden dat ze het goed getroffen hebben — inmiddels is er al zoveel onderzoek dat aangenomen wordt dat die graadmeters betrouwbaar zijn.

Uiteindelijk is de definitie van geluk erg simpel: 'Geluk is dat je je lekker voelt', zegt Veenhoven.

Een van de aardigste conclusies uit het gelukonderzoek is, dat geluk niet relatief blijkt te zijn. Of je je prettig voelt hangt niet af van vergelijk met de burens. Net als gezondheidsgevoel komt geluk uit interne signalen. Een andere eye-opener is dat mensen in de verzorgingsstaat niet gelukkiger zijn dan mensen in een niet-verzorgingsstaat, waarop een andere manier wordt voldaan aan de eisen van bestaanszekerheid en andere leefbaarheidsfactoren. Welzijn wordt momenteel vaak in verband gebracht met betaald werk. Doel van veel welzijnsbeleid is mensen aan een baan te helpen. Veenhoven denkt echter niet dat meer werk erg zal bijdragen aan een verdere verhoging van het levensgeluk. Zelfs niet als heel Nederland aan het werk is, zoals minister Melkert wil. 'Het effect van werk op geluk is niet verpletterend', zegt Veenhoven. 'Maar voor de maatschappij is het wel van belang omdat je maar een beperkt aantal leeglopers kunt onderhouden, anders ga je failliet. Voor individuen scoort het echter niet geweldig. Als ze op je werk geen respect voor je hebben, word je daar niet gelukkig van. Dat de overheid het werken bevordert, begrijp ik wel. Er komt per slot van rekening ook krapte op de arbeidsmarkt aan.'

De term 'welzijn' geeft veel verwarring. Het woord betekent dat het goed gaat met iets, maar specificiert niet wat. Soms gaat het over de toestand van de samenleving en soms over de toestand van de individuele burger. Vaak blijft het echter in het vage en suggereert het woord dat mens en maatschappij goed af zijn. Werk,

werk en nog eens werk is echter beter voor de maatschappij dan voor het individu.

Een andere bron van verwarring is dat de term welzijn verschillende vormen van 'goed gaan' aanduidt. Soms gaat het om de kwaliteit van de omstandigheden, soms over het functioneren in die omstandigheden en soms om het resultaat. Biologen spreken in dat verband van 'biotoop', 'fitness' en 'overleving.' Door ongespecificeerd over welzijn te spreken wordt alles op een hoop geveegd. Dan worden voorwaarden — als werkgelegenheid — bijvoorbeeld gelijkgesteld aan de uitkomsten zoals geluk. Ook wordt dan uit het oog verloren dat levensvoorwaarden eisen stellen aan vermogen. Vrijheid leidt alleen dan tot geluk als mensen redelijk zelfstandig zijn.

De drie W's — werken, woning en wijf — dat is het doel dat ome Jan Schiltkamp uit Rotterdam met zijn programma Opboksen voor jongeren aan de zijlijn van de samenleving nastreeft. 'Als de jongeren hun baan, een huis en vrouw hebben gevonden, kunnen ze functioneren', meent Schiltkamp.

Veel beleid is niet repressief, maar preventief. In Amsterdam-Oost bijvoorbeeld kunnen allochtone ouders via het stadsdeel cursussen opvoedingsondersteuning volgen. En als het aan minister Sorgdrager ligt of aan staatssecretaris Terpstra, dan worden dergelijke cursussen verplicht voor ouders van kinderen in high-risk groepen. Justitie financiert ook programma's die intrede in de criminaliteit proberen te voorkomen.

Niet alleen preventie van criminaliteit is de raison d'être van dit soort beleid. Ook het verminderen van sociale ongelijkheid staat hoog in het vaandel, niet alleen uit welbegrepen eigenbelang van de middenklasse, die weet dat te grote ongelijkheid sociale onrust teweegbrengt, maar ook omdat in de Nederlandse normen en waarden gelijkheid van groot belang wordt geacht. Dat sociale ongelijkheid op zichzelf mensen niet de ongelukkiger maakt, zoals uit grote geluksonderzoeken blijkt, doet daar niets aan af.

Niet alleen Justitie en VWS bekommeren zich over het aanbrengen van de levensvaardigheden, ook het ministerie van Onderwijs speelt daar een rol. 'De school is zo'n plaats waren die levensvaardigheden worden aangeleerd', zegt Veenhoven.

En daarbij gaat het niet om rekenen en taal alleen. De trend in onderwijskundig Nederland is immers om kinderen steeds meer vaardigheden op meta-niveau bij te brengen.

Niet het aanleren van weetjes staat daarbij in de belangstelling, van veel groter belang wordt gevonden dat kinderen leren hoe ze informatie moeten vergaren en waarderen — met wisselend succes overigens.

In toenemende mate wordt het socialisatie-instrument bij uitstek, de school ingezet voor het leren van levensvaardigheden. In het verleden werd dat soort vaardigheden onder orde, gedrag, vlijt, en netheid separaat op het rapport beoordeeld, nu is het integraal onderdeel van de

beoordeling. Niet voor niets kent de formulering van de kerndoelen in het basisonderwijs als onderdeel van de algemene doelstelling: ‘plezier hebben of houden in het gebruiken en beschouwen van taal.’

Tot aanzienlijk meer sociale gelijkheid leidt dat onderwijs overigens allemaal nog niet. Een complex van factoren is daarop van invloed. Maar, als het om individueel geluk gaat, doet dat er dus ook niet zo erg toe. Gegeven de leefbaarheid van Nederland, blijkt dat sociale gelijkheid geen invloed heeft geluk.

Randstad

Of mensen in Zwolle gelukkiger zijn dan in Amsterdam, in Voorburg meer tevreden dan in Maastricht, daar gaat Veenhoven’s onderzoek niet over. ‘Wat je wel kunt zien, is dat mensen buiten de Randstad iets gelukkiger zijn dan in de Randstad, maar dat komt omdat de ongelukkige mensen naar de grote steden trekken.’

Het CBS heeft daarover wel gegevens, blijkt uit een trendstudie van Christine Jol van het CBS, dat als sedert 1974 onderzoek doet naar tevredenheid met de eigen situatie en geluk. In die trendstudie neemt Jol een aantal van de meer voor de hand liggende variabelen op: leeftijd, burgerlijke staat, het hebben van een uitkering. Ook gemeentegrootte is een van de onderzochte variabelen.

Dan blijkt dat statistisch gesproken de inwoner van Voorburg tevredener en de gelukkiger is dan die van Den Haag, want in gemeenten tussen de tien - en vijftigduizend

inwoners zijn meer tevreden en de gelukkige burgers dan in andere gemeenten. Amsterdam, Rotterdam en Den Haag scoren het laagst, en bij de gemeenten met een inwonertal tussen de vijftig - en honderdduizend zijn minder gelukkigen en tevredenen dan in de gemeenten met meer dan honderdduizend inwoners.

Geld maakt niet gelukkig; vrijheid wel

Opmerkelijke is overigens ook dat de Nederlander wel gelukkiger is geweest in het recente verleden dan nu. In 1996 was 48 procent van de ondervraagden buitengewoon en zeer tevreden met het leven, in 1991 en 1993 was dat 52 procent en in 1994 47 procent. Bij geluk doet zich dezelfde schommeling voor: 88 procent van de 100 ondervraagden antwoordden in 1991 buitengewoon en zeer gelukkiger te zijn, en twee jaar later deed een zelfde percentage dat. In 1994 was het aantal zeer gelukkiger gedaald tot 85 procent op de honderd, vorig jaar bedroeg het 86 procent.

In de CBS-steekproef, die een schat aan gegevens oplevert over contacten met familie, vrienden en burens en over vrijetijdsbesteding, worden vierduizend mensen ondervraagd. Dat is goed voor een landelijk beeld, maar te weinig voor een onderverdeling naar provincie of regio. Of de Zeeuw, de Fries of de Brabander het gelukkigst is, kan daaruit niet worden opgemaakt, laat

staan dat op basis van die aantallen is vast te stellen of Twente, de Achterhoek, Oost - Groningen of Zuid - Kennemerland de meeste gelukkige en tevreden burgers kent. Maar die informatie komt wel, als de uitkomsten er zijn van een groter onderzoek waarin meer Nederlanders zijn ondervraagd.

Meer geld is geen wegbereider naar meer geluk, zegt Veenhoven, want geld scoort niet hoog, al was het maar omdat mensen hun levensstijl bijzonder snel aan een hoger inkomen aanpassen. Veenhoven is overigens niet de enige die dat vaststelt.

‘Eigenlijk kan je zeggen dat we, als het om materiële factoren gaat, op een soort optimum zitten. Als we meer bestaanszekerheid, meer geld, meer werk zouden hebben, zou dat niet leiden tot meer geluk.’

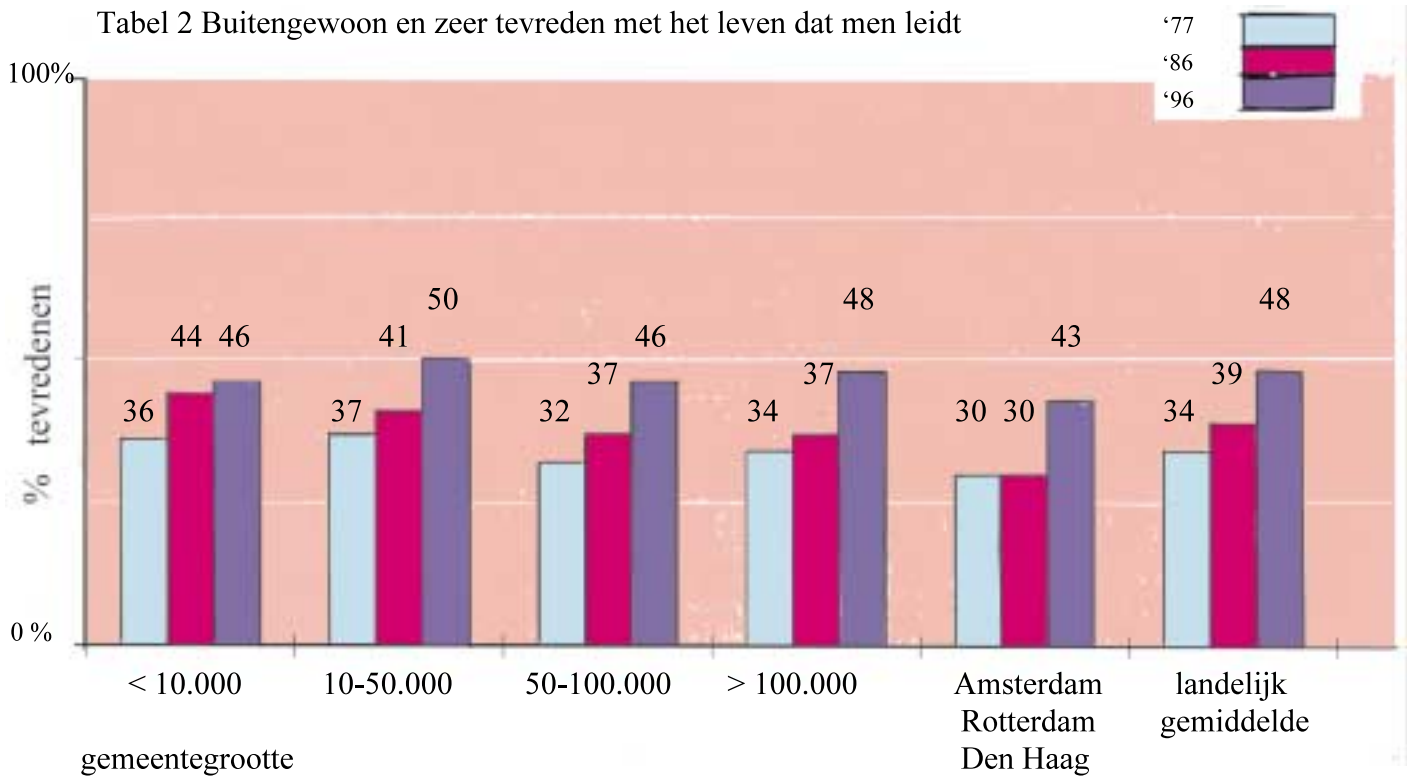
Wel kunnen we nog wat bijplussen op vrijheid. ‘Keuzevrijheid is erg belangrijk voor geluk. Daarom is het belangrijk dat mensen meer opties hebben: niet meer altijd de man de kostwinner en de vrouw thuis of met een part - time baan.’

De inspanningen van de rijksoverheid — die in de Commissie Dagindeling oprichtte — vindt hij in dat licht wel begrijpelijk.

Verbetering is ook wel mogelijk op het punt van de culturele diversiteit — daar zouden mensen ook gelukkiger van worden. Het lijkt plausibel, maar Veenhoven beschikt nog niet over goede indicatoren van diversiteit.

De meeste winst ziet Veenhoven in vergroting van de levensvaardigheden.

Tabel 2 Buitengewoon en zeer tevreden met het leven dat men leidt

‘Het heeft dus weinig zin om het gebouw te verbouwen. Wat we wel kunnen doen is de bewoners bijscholen. Het gaat dus om de ‘throughput’, de fitness, de levensvaardigheden van mensen. Als het inderdaad zo is dat de overheid zich daar meer mee bezig gaat houden, dan is dat niet zo’n gekke gedachte. Daarbij is het natuurlijk onvermijdelijk dat de overheid dichterbij de persoonlijke levenssfeer komt. ‘Veenhoven denkt dat doorbreking van sociaal isolement van belang is en hij is niet de enige. Dr. R. Hortulanus, die zijn werkkamer heeft op dezelfde gang van de Utrechtse universiteit als Veenhoven, publiceerde in 1992 een spraakmakend onderzoek naar de domeinen van welzijn in Dordrecht, waar ook al kwam vast te staan dat maatschappelijke achterstand, werk en inkomen niet op de eerste plaats komen als het om geluk gaat, maar dat sociaal isolement wel de bron van veel verdriet is.

Isolement, zegt Veenhoven, is vaak het gevolg van onvermogen.

‘Klaarblijkelijk gaat de overheid nu met dat soort dingen aan de slag. Als een gemeente een relatiebemiddelingsbureau zou beginnen, zegt Veenhoven (daar wordt door bestuurders alleen een ironische zin over gesproken, red.), zou dat niet zo gek zijn, want er zijn echt problemen op de huwelijksmarkt. En daarnaast kunnen mensen echt gelukkiger worden als ze die levensvaardigheden beter beheersen, als ze niet met iedereen ruzie krijgen, als ze iemand vinden om mee te trouwen. Uit onderzoek blijkt keer op keer dat getrouwde mensen gelukkiger zijn dan alleenstaanden.’

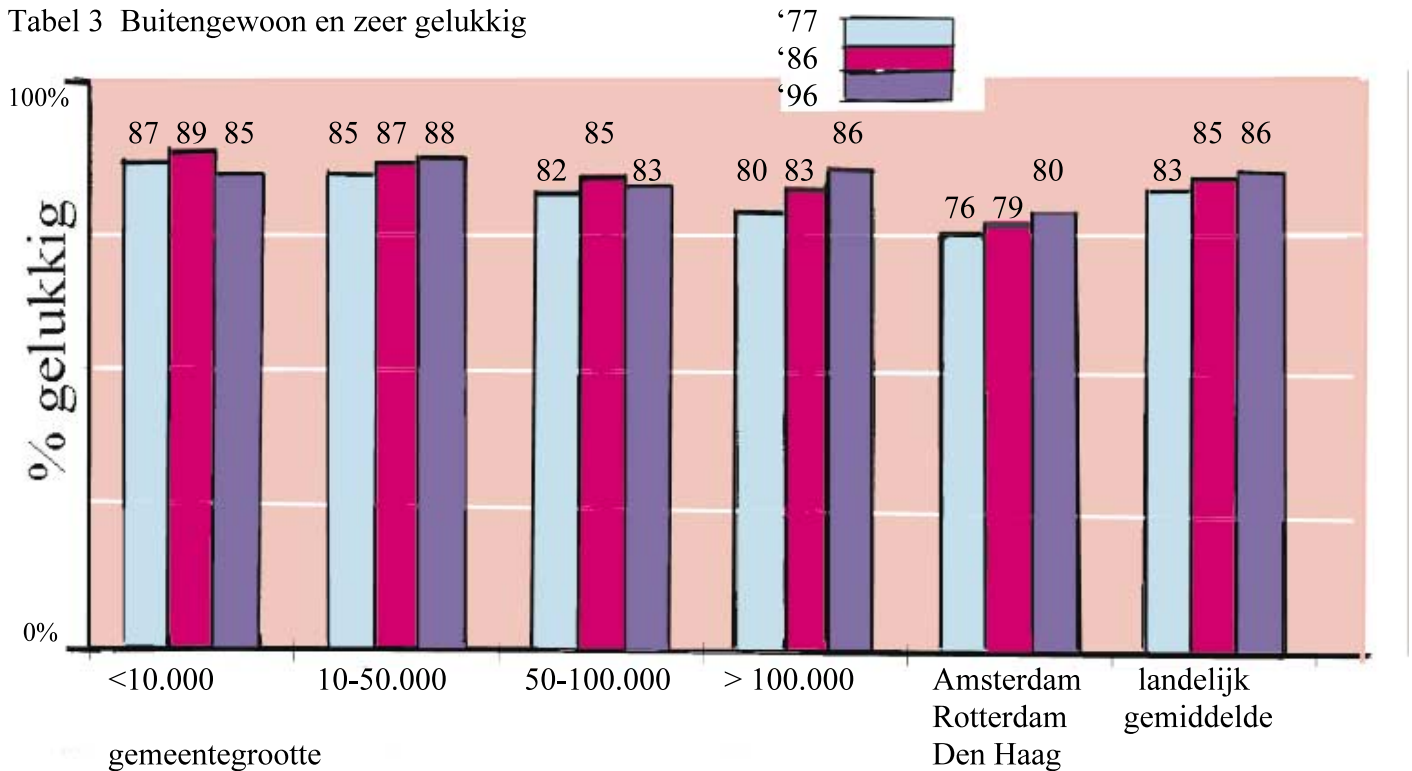
Veenhoven propageert daarmee niet het huisje - boompje - beestje dat bij CDA én paars zo in de belangstelling staat. ‘Er is een aardig boek *The social cage* waarin wordt beredeneerd dat mensen helemaal niet van nature geneigd

zijn om banden voor het leven aan te gaan. We zijn begonnen als jagers - verzamelaars en in die tijd hadden mensen wel sociale verbanden, maar niet voor eeuwig. En, omdat ze trokken, bleven die verbanden bovendien ook niet steeds dezelfde. Toen er niet meer te jagen en te verzamelen viel, kwam de agrarische samenleving, waar mensen aan het territorium gebonden raakten en wel banden voor het leven aangingen.

Dat ging tegen de menselijke natuur in. De samenleving werd een “sociale kooi”. De industriële revolutie heeft ons daarvan bevrijd.’

Maar Veenhoven een predikt evenmin de onvoorwaardelijke individualisering ‘In de Verenigde Staten staat het nastreven van geluk in de Grondwet, Pursuit of Happiness, dat is een uiting van het enorme individualisme van de samenleving daar. Hier wordt dat toch anders gezien. Je ziet ook dat

Tabel 3 Buitengewoon en zeer gelukkig

mensen wel verbintenissen aangaan, maar niet meer permanent, de seriële monogamie dus. Mensen en kinderen worden wel wat ongelukkiger direct na een scheiding, maar na verloop van een aantal jaren gaat het weer goed met ze.' Dat geluk de boventoon voert, neemt niet weg, dat er ook ongeluk is en leed: psychiater Van Dantzig pleit ervoor alle kinderen standaard te laten bekijken door een psycholoog, zoals ze ook bij de schoolarts komen en de wachtkamers van de RIAGG zijn vol.

Sociale vaardigheid

De individualisering, bevestigt Veenhoven, stelt wel hoge eisen aan de sociale vaardigheid. Daarom is het helemaal niet zo gek dat er in Zwolle een stichting is die aan de buurtbemiddeling doet, bij burenruzies bijvoorbeeld. De toenmalige burgemeester van Zwolle, Loek Hermans, zei enkele jaren geleden op het VNG - congres

dat hij uitkijkt naar het moment dat bij een burenruzie niet meteen de politie wordt gebeld. 'Mensen zijn veel te veel gewend dat de overheid het voor hen opknapt', aldus Hermans. Die uitspraak werd gedaan in de hoogtijdagen van de terugtrekkende overheid. Die lijkt inmiddels te kiezen voor niet zelf

'In de VS staat nastreven van geluk in de Grondwet'

uitvoeren, wel zelf aansturen: de Zwolse buurtbemiddeling is onderdeel van de Stichting Stad en Welzijn en wordt als particulier initiatief gezien, maar subsidie is er wél.

De verplichting om gelukkig te zijn, was het onderwerp van een artikel in het jubileumnummer van het maandblad Opzij en de Volkskrant bracht een bijlage uit over geluk. Het is een thema. Aan het einde van de negentiende eeuw vierde de Haagse schrijver Louis Couperus successen met het *mal de vivre* van Eline Vere, die uiteindelijk een einde aan haar leven maakte. Maar aan het einde van de twintigste eeuw is het *fin-de-siècle* gevoel een ander: niet het *mal de vivre*, maar het *joie de vivre* is het thema, met zorg voor de ongelukkigen. Veenhoven: 'Eline Vere zou nu bij de RIAGG zitten.'